

שלוחים מפתחות ורגלים

משה כפיר

"שלוש מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן:
מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים".
(תענית ב.)

הורדת הגשם, לידתם של בני אדם ותקומתם של שוכני עפר הינם בהשגחה הפרטית של הקב"ה. מתוך דבריו אלה של ר' יוחנן בגמרא ומתוך עיון במאורעות תנכיים נוכל לומר שרבים שלוחים לקב"ה - האדם, המלאכים והקב"ה.

האדם

"ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל. וה' צווה להפר את עצת אחיתופל הטובה, לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה" (שמואל ב' יז, יד).

מתוך שקולים אנושיים ותכסיסי מלחמה מחושבים, בונה דוד המלך "רשת ריגול" שתשמש אותו בעת ישיבתו של אבשלום על כס המלך כמורד באביו. ברשת הריגול שותפים צדוק ואביתר הכהנים הנמצאים במקום הקרבת הקורבנות ושומעים את הלך הרוחות של העם. כנגדם נמצא חושי הארכי, נאמנו של דוד, בארמונו של אבשלום ושומע כיצד נרקמות תוכניות העתיד של אבשלום לשם ביסוס מלכותו. את אוסף הנתונים מרכזים אחימעץ ויהונתן בני הכהנים ומעבירים אותם לדוד הבורח מפני בנו. כדי שאנו הקוראים לא נטעה באופן ראיית המתרחש, מדגיש הכתוב ואומר "...לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה". מכאן נלמד שחושי לא רק שנבחר על ידי דוד מלכו כצלע חשובה ב"רשת הריגול" (הדבר כתוב במפורש בשמואל ב טו, לד) אלא שגם הקב"ה בחר בו לשם אותה מטרה ובכך הצלחתו של חושי היתה מובטחת.

רעיון דומה מאוד מוצאים אנו בעניין פלוג המלוכה בתקופת רחבעם - ירבעם.
"ולא שמע המלך אל העם כי היתה סיבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דיבר ביד אחיה השילוני אל ירבעם בן נבט" (מלכים א', יב, טו).

גם כאן משתמש הקב"ה ביועציו הצעירים (בני 41 שנה) של רחבעם, כדי שיניעו את המועמד למלכות מלשמוע ליועציו הזקנים שהיו רגילים לעמוד לצד אביו שלמה.

בשתי הדוגמאות ברור שעצת חושי ועצת ה"נערים" היו הצעות רעות למקבליהם, כך שלח ה' את שלוחיו (חושי והנערים) כדי לשנות את מהלך המציאות. דוגמא נוספת נביא מספר ישעיהו.

"הוי אשור שבט אפי ומטה הוא ביד זעמי באי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלול שלל ולבוז בז ולשמו מרמס כחומר חוצות" (ישעיהו י', ה-ו).

בהמשך הכתוב יוצא הקב"ה כנגד אשור שהרי בתחילה נבחר כשבט אפו ומטה זעמו של הקב"ה, אך בהמשך גברה גאוותו ותפארת רום עיניו וראה עצמו כאל ולא שליח (ראה ישעיהו פרק י' פס' טו).

מדוגמאות אלו ומדוגמאות נוספות¹, נסיק שהקב"ה בוחר בבני אדם כדי שישמשו שלוחים לתקון, שלוחים לשינוי המציאות ולמנוע המשך מהלכים.

המלאכים

יש, ונשלחים מלאכים לעולם ופועלים במצוות הקב"ה. נביא מספר מקרים המדגימים הופעה זו של הקב"ה.

"וירא אליו באלוני ממרא והוא יושב פתח האוהל כחום היום. וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים ניצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האוהל וישתחו ארצה (בראשית יח, א-ב).

וכבר פירש רש"י על הפסוק: "אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחויות".

את המגבלה שאין מלאך אחד עושה שתי שליחויות אי אפשר כמובן לומר על הקב"ה ח"ו. מתוך כך נוכל לאמר שאכן היו אלה מלאכים²

מקרה נוסף ומעניין נמצא בספר מלכים. (אמנם לא מצאנו בו את הכינוי "מלאך" בשליח ה' אלא את הכינוי "רוח").

1. נוסף את פרק י"ג במלכים א בו בחר הקב"ה בנביא שקר מבית אל כדי שיתקן את המעשים שנעשו ע"י נביא אמת מיהודה, ועוד. ראה את תפקידו ומעשיו של משה כמנהיג (שמות ג, ז) ונביאי ה' שנבחרו כשלוחיו לעשות דברו.

2. ויעוין בפרוש הרמב"ן המביא את דעת הרמב"ם במורה נבוכים הרואה במאורע זה, כמו במאורעות אחרים, חלום נבואי ולא מאורע שהתרחש במציאות. הרמב"ן חולק בחריפות על גישה זו. כ"כ יעוין בספרה של פרופ' נ. ליבוביץ "עיונים לספר בראשית" על פרשה זו.

"ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד ויאמר זה בכה וזה בכה. ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו ויאמר ה' אליו במה. ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו, ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן (מלכים ב', כב, כא-כב).

הכתוב מתאר את "בית המשפט" של הקב"ה כאשר הקב"ה יושב על כסאו וצבא השמים מימינו ומשמאלו. כשנגזרה הגזרה על אחאב יוצאת רוחו של נבות (ע"פ חז"ל) על מנת להטעותו כדי שיסכים להלחם ברמות גלעד ולהובילו למיתתו בקרב זה. גם כאן שולח ה' שליח לבצוע תוכניתו, לא הוא בעצמו אלא מלאכו. לדוגמאות אלה נוכל להוסיף את התגלות ה' למשה בסנה (שמות ג, ב). התגלות ה' ליהושע לפני הקרב על יריחו (יהושע ה, יג-יד). התגלות ה' לגדעון במעמד הקדשתו לשופט-מושיע את ישראל. תאור בית דינו של הקב"ה באיוב (איוב פרק א, פס' ו-יב) במקומות אלה ואחרים נזהה את המופיע - כמלאך. לפני שנתייחס להתגלות הקב"ה בעצמו, ללא אמצעות שליחים, חייבים להדגיש כי כל הבריאה כולה היא שליחה של יוצרה ופועלת עפ"י רצונו כפי שאומר דוד בתהילים:

"השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע..."

התנהגות זו של הבריאה, מוגדרת כ"טבעית" - בריאה בעלת חוק קבוע וסדר שאין בו שינוי. התפילה³ רואה אומנם גם בהתנהגות הטבעית של הבריאה נס יום-יומי אך לא הקדשנו פרק מיוחד לתופעות אלו, מכיון שאין אנו עוסקים במציאות עצמה אלא בשינויים הנעשים בה ע"י שליחו של הקב"ה או ע"י הקב"ה עצמו.

הקב"ה

כפי שהקדמנו בתחילת החיבור, 3 מפתחות בידו של הקב"ה ואין שליחותן נעשה אלא ע"י הקב"ה - גשם, חיה ותחית המתים. המשותף לשלשה אלה הוא שאין לאדם אפשרות לדעת את סודם ובודאי שאינו יכול להתערב בעשיתם. נעלמה מאיתנו חידתם. ענינם של שלשת המפתחות, מופיע כידוע בענינו של אליהו הנביא. **בענין הגשם** - אומר המדרש (ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב, ועיין ברד"ק על מלכים א פרק יז, א), שגזר אליהו על הבצורת בתקופתו, לאחר ש"קיבל" את מפתח הגשמים מהקב"ה, וכאשר רצה להחיות את בן האלמנה מצרפת היה צריך

3. "על ניסך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים..."

"להחזיר" את מפתח הגשמים "ולקבל" את מפתח תחית המתים (ראה רש"י לפרק י"ז פס' י"ח).

בענין תחית המתים מצאנו במכת בכורות שגם בכורי ישראל נדונו במוות והקב"ה בעצמו הצילם מחרב פורענות זו והדברים נסמכים על הכתוב:

"ויוציאנו ה' ממצרים - לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף ולא ע"י שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו" (מכילתא לפרשת בא)⁴

מתוך הכתוב: "...וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים" (שמות יב ג) נוכל לדייק שלמצרים ירד המלאך המשחית כדי להכות **בכל** הבכורים שהיו שם ומכיון ניתן למשחית רשות, אינו מבדיל בין צדיק לרשע. הצלת בכורי ישראל היתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו כאשר הקב"ה מדלג **על** בתי ישראל (ולא מעל בתי ישראל) וממלט את יושביו מפני המשחית.

בענין תחית המתים מצאנו עוד ביחזקאל

"היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאת עצמות והעבירני עליהם סביב סביב ... ויאמר אלי בן אדם התחינה העצמות האלה ואומר ה' אלוקים אתה ידעת" (יחזקאל לז א-ג).

ואומר המצודות:

"כאומר, הנה לפי הטבע אין מקום שיחיו אולם אם רצונך שיחיו הנה כן יחיו ומי אם כן יודע רצונך אלא אתה ואם כן ידעת אם יחיו".

מבינים אנו שענין תחית המתים לא היה מסור לנבואה (יחזקאל) אלא בידו של הקב"ה בכבודו ובעצמו וע"כ לא ידע יחזקאל לענות לקב"ה על שאלתו אם יחיו העצמות האלה.

בענין 'חיה' - הולדת הילדים, מצאנו שגם אם היו מעורבים מלאכים כשליחים מאת ה', את הבשורה בישרו המלאכים, אך בקיומה היה מעורב הקב"ה עצמו. ובלט הדבר בבשורת הולדת יצחק:

4. בשמות רבה יז ה מצאנו שדוקא ע"י מלאך ובמדבר כט ז כתוב: "וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים".

"ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אומנם אלד ואני זקנתי היפלא מה' דבר, למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן" (בראשית יח, יג-יד)

הרשב"ם בפרושו לפרשה מדגיש שהביטוי "ה'" לעיתים הכוונה למלאכים ולעיתים הכוונה לקב"ה בעצמו. ועל פסוקים אלה אומר הרשב"ם: "ויאמר ה': המלאך הגדול שבהם.

'היפלא מה': ששלחנו אליך דבר. וכן וה' המטיר על סדום גופרית ואש מאת ה' מן השמים. הראשון שבפסוק הוא גבריאל והשני שבפסוק הוא הקב"ה וכן הוא מפורש בספר האגדה".

מתוך דבריו מבינים אנו שאומנם המלאך הוא הדובר אך את מעשה ההולדה של שרה העקרה יעשה הקב"ה בעצמו, שכן מפתח היחיה' בידו של הקב"ה הוא נמצא ואינו ביד מלאך - שליח.

גם מתוך פרשית הולדת שמואל נוכל להוכיח ששיחתה של חנה היתה עם הקב"ה עצמו ללא מתווכים כדוגמת עלי ואף הולדת שמואל היתה בהתערבות הקב"ה בעצמו:

"וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה' ויהי לתקופות השנה ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאילתיו" (שמואל א יט-כ)

אין לאדם נגיעה כלל לנושא הגשם, חיה ותחית המתים אך ניתנה לו האפשרות להשפיע ע"י תפילה ותחנונים לפני הקב"ה. ואומר הכתוב:

"וכל שיח השדה יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלוקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה" (בראשית ב, ה)

ומוסיף רש"י:

"ומאי טעמא לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של מים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים".

יתכן שעל בסיס זה (מלבד ובנוסף לדרשות שכבר נדרשו) נמנו לישראל שלשת הרגלים כשבכל אחד מהם מודגש מפתח אחד משלשת המפתחות, שלנו, אין נגיעה בהם:

סוכות - הגשמים - כל מצוות החג הלכותיו ומנהגיו מכוונים לתפילת הגשם⁵ כפי ששנינו במסכת ראש השנה: בארבע פרקים העולם נדון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון ובחג נידונים על המים (מסכת ראש השנה טז, א) והדברים מפורשים בספר זכריה:

"והיה כל הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים להשתחוות למלך ה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם" (זכריה יד טז-יז) כעם חקלאי המבסס את כלכלתו על תבואות השדה ידע עם ישראל לשאת עיניו השמימה ולבקש על הגשם מתוך אמונה עצומה בבורא עולם ומכלכלו, כשהזמן היותר ראוי לבקשה זו היה חג הסוכות.

פסח - חיה: אומנם לפסח קשורות מצוות רבות וזמנו נקבע כזכר ליציאת מצרים אך יש מצוות נוספות שהן זכר ליציאת מצרים והמיחד את פסח דוקא מכל המצוות והמועדים הוא - "והגדת לבנך":

"והיה כי יאמרו עליכם בניכם מה העבודה הזו לכם ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל...".

ענין זה חוזר ונשנה דוקא בקשר לחג הפסח ועל רעיון זה סובב צירו של ליל הסדר שבמרכזו נצב הילד - הבן השואל וחובת האב להעביר את מסורת ישראל בשרשרת הדורות מאב לבן.⁶

שבועות - תחית המתים: שבועות כחג מתן תורה וכזמן המוקדש ללימוד תורה מיחד את האדם מכל הבריאה ואת ישראל מכל האדם, זו בחירתו של עם ישראל מכל האומות.

בלימוד התורה ובקבלת עולה, זוכה היהודי במקומו בעולם הבא - "כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא" ובזכות לקום בתחית המתים. נעיין במשנה בפרקי אבות:

5. כדאי לעיין בספרו של הרב שלמה גורן זצ"ל "מועדי ישראל" עמ' צח.

6. והעירוני על כך שגזרתו של פרעה על השמדת ישראל היתה דרך הבנים: "ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות... אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחיה" (שמות א', טו-טז). ובמקרה השני: "ויצו פרעה לכל עמו לאמר: כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון" (שמות א', כב). כנגד גזרות אלו בא משה בקריאה אל פרעה: "...כה אמר ה' בני בכורי ישראל" (שמות ד', כב).

"אמרתי לו אם אתה נותן לי את כל הכסף והזהב ... שבעולם איני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בספר תהילים: '...טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף'. ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ... אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנאמר: '...והקיצותיך היא תשיחך'... והקיצותיך היא תשיחך לעולם הבא..." (אבות ו, י)

מכאן אנו למדים שהתורה היא זו המלוה את האדם בחיו כבמותו בזכותה (ובזכות מעשיו) יש לו עמידה בעולם הזה ותקומה בתחיית המתים.